וארא ב

א. בקשר למכת ערוב שהביא הקב"ה על מצרים, מסופר בפרשתנו[1] שהקב"ה צוה למשה לומר לפרעה: „כי אם אינך משלח את עמי הנני משליח בך וגו' את הערוב ומלאו בתי מצרים את הערוב וגם האדמה אשר הם עלי'".

רש"י בפירושו מעתיק מן הכתוב את התיבות „משליח בך" ומפרש: „מגרה בך, וכן ושן בהמות אשלח בם[2], לשון שסוי, אינציט"ר בלע"ז". ובפשטות כוונתו[3] לבאר שתיבת „משליח" אינה מלשון שילוח, כמו[4] „אם אינך משלח" בהתחלת כתוב זה עצמו, אלא שהיא מלשון גירוי [ע"ד „אל תתגרו בם"[4] וכיו"ב]. וכמה דיוקים מכריחים פירוש זה:

א) אם „משליח" הוא במובן של שילוח, הי' צ"ל כתוב „משלח" כמו בתחלת הפסוק.

ב) בלשון שליחות מתאים יותר לומר „משליח את הערוב בך" — ז.א. הנשלח, ולאח"ז למי הוא נשלח. וכמו לקמן[4*] „שולח את כל מגפותי אל לבך"; משא"כ אם הוא מלשון גירוי, הרי תיבת „בך" מחוברת ל„משליח", כי „בך" הוא חלק מהפעולה עצמה (ולא רק שב„בך" נפעלת הפעולה): ש„מגרה בו" חי' רעה וכדומה.

ג) אם המובן הוא שליחות, מתאים לומר „משליח לך"[5] או „משליח אליך", ולא „משליח בך", אבל אם מובנו גירוי, מתאים הביטוי „משליח בך"[6].

ומפני ב' טעמים האחרונים מעתיק רש"י מן הכתוב גם תיבת „בך", אף שהוא מפרש רק תיבת „משליח" שפירושו „מגרה" — וגם אח"כ בפי' רושו הוא כותב עוה"פ „(מגרה) בך" — כי זהו חלק מן ההכרח שהכוונה ב„משליח" היא — „מגרה".

ב. אמנם צריך להבין בפירש"י זה:

א) למה מביא ראי' לפירושו מה־כתוב שבפ' האזינו, ולא ממ"ש קודם לזה (בפ' בחוקותי[7]) „והשלחתי בכם את חית השדה"? וביותר יוקשה — כי קדימה להביא כתוב זה גם מצד פרט נוסף: במכת ערוב הרי מדובר בגירוי חיות, וכן בפ' בחוקותי מדובר בגירוי חיות, אבל בפ' האזינו הלא מפורש „ושן בהמות אשלח בם".

ב) לאחר שפירש שהיא מלשון „מגרה", ל"ל לרש"י להוסיף עוד: „לשון שיסוי"? שאין לומר שב„לשון שיסוי" כוונתו לבאר ולפרש „מגרה"

---

1) ח, יז.
2) האזינו לב, כד.
3) וכ"ה בר"מ וגו"א כאן.
4) דברים ב, ה.
*4) ט, יז.
5) וכ"ה בגו"א כאן.

6) אבל מ"ש הרא"ם והגו"א (והש"ת בבחוקותי כו, כב) דאין שייך לשון שליחות אלא בבר דעת לא זכיתי להבין, דהרי מפורש (נח ח, ז. וראה פירש"י שם, ח) „וישלח את הָעורב", (משפטים כב, ד) „ושלח את בעירו". וכן מפורש בישעי' (לב, כ) „משלחי רגל השור והחמור" ופרש"י שם: „תשלחו רגל השור". וכן בלשון חכמים (שבה פשוט יותר שאין להשתמש בתיבה שאינה מתאימה לתכונת הדבר) מצינו לשון שילוח בבע"ח: ראה ב"ק (ג, א) „הא דאזיל ממילא הא דשלח שלוחי". והול"ל „הא דאזיל מחמתי" [אף שיש לומר שבא בהמשך ללשון הכתוב „ושלח" המובא שם].

7) כו, כב.

— כי (א) תיבת „שיסוי" אינה ידועה ומובנת לתלמיד יותר מתיבת „מגרה"? ואדרבא: „מגרה" הוא ביטוי הנמצא כמה פעמים בחומשי התורה[8], בעוד שלשון „שסוי" אינה נמצאת אף פעם בחומש. (ב) לפי"ז הו"ל להסמיך „לשון שיסוי" ל„מגרה בך" ורק אח"ז לכתוב „וכן ושן כו'". (ג) לא הי' לו לומר (תיבת „מגרה" ולהסבירה) אלא „מ־ שסה בך" ותו לא.

ואין לתרץ שבהוספה זו בא לד־ ייק: עם היות שפירושה של „מש־ ליח" (כשלעצמה) הוא „מגרה", מ"מ בנדו"ד אי"ז גירוי לחוד אלא (גם) „לשון שסוי" — דלפי"ז עדיין קשה (ב) הנ"ל. ועוד: הא גופא מנ"ל — שהמשמעות כאן הוא גם „שיסוי", נוסף על „מגרה"?

ג. להלן ממשיך רש"י בפירושו ומעתיק את התיבות „את הערוב" ומפרש: „כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות, כשצרה על עיר בתחלה מקל־ קל מעינותי' ואח"כ תוקעין עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם, וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא"[9].

וצריך להבין בזה:

א) דברי רש"י אלו מקורם הוא במדרש[10], אלא שבפירש"י הוא ב־ שינוי לשון: במדרש ישנן בנוגע לה־ מינים שבמכת „ערוב" ב' דעות: (א) שהיו „דובים אריות ונמרים"; (ב) שהיו „צרעין ויתושין". והנה זה ש־ רש"י אינו מפרט את החיות רעות למיניהן (כדעה הא') הטעם פשוט, כי מסתפק בזה שמזכירן בתוארן הכללי — „חיות רעות"[11]. [ובפרט, שלפי פשוטו של מקרא אין הכרח שהיו חיות אלו דוקא]. ובודאי שא"א לו לרש"י לפרש ולפרט (את המינים) כדעה השני', כפי שמוכיח במדרש הנ"ל עצמו: „בצפרדעים כתיב[12] וימותו הצפרדעים לפי שלא הי' בהם הנאה בעורותיהם אבל ערוב שהי' הנאה בעורותיהן לפיכך לא נשאר בהם עד אחד, שאלו היו צרעין ויתושין הי' להן שיסריחו", — ומכיון שגם רש"י *[12] נקט טעם זה בפירושו („ולא מתו (הערוב) כמו שמתו הצפר־ דעים" וכו'), הרי מובן שזהו שולל את הדעה שהיו שם „צרעין ויתושין".

אבל זה שהוסיף רש"י לאחרי „חיות רעות" „ונחשים ועקרבים" אינו מובן: ממנ"פ, אם בפשטות „ערוב" שהוא מ„כל מיני חיות רעות" כולל גם „נח־ שים ועקרבים", א"כ למה לו לפרטם, הרי אינו מפרט מי הם ה„חיות רעות"; ואם בפשטות אין הכרח ש„נחשים ועקרבים" נכללים ב„חיות רעות" — ולכן מזכירם במיוחד — הא גופא, שהיו גם „נחשים ועקרבים", מנא לי'?

ב) מדוע מפרש רש"י דוקא בפסוק זה שיש טעם בדבר „בכל מכה ומכה, למה זו ולמה זו"[13]? דאם לפי פשוטו

8) דברים ב, ה. שם, ט. שם, כד.
9) בא י, כב.
10) שמו"ר פי"א, ג.
11) וכן פי' במשכיל לדוד כאן.
12) וארא ח, ט.
*12) שם, כז.
13) כמו שהקשו מפרשי רש"י. ומ"ש הש"ח בתירוצו הראשון „דק"ל למה ה' הביא עליהם הערוב כיון דנמשך להם מזה תועלת בעורות ובבשרם ושאר הנאות, ולכן פרש"י שיש טעם בדבר" — אי"מ כלל, דהרי קושיא זו תתעורר בסיום הענין (ה'

של מקרא דרוש טעם בכל מכה ומכה, למה הביאה הקב"ה, — הרי מן הצורך הי' לפרש טעם זה במכות הראשונות (או מיד במכה הראשונה) — למה הובאו ולמה בסדר זה — ומדוע חיכה רש"י עד למכת "ערוב", המכה הרביעית?

יש מפרשים[14], שבשלוש מכות הראשונות לא הוצרך רש"י לבאר את טעמן, כי מובן הוא ממ"ש בהן לפנ"ז: המכות של "דם" ו"צפרדע" הן בכדי להלקות ע"י את יראתם — וכמפורש ברש"י[15] גבי מכת דם: "ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואח"כ הלקה אותם" (ולכן היא מכה הראשונה, שבה הוכתה "יראתן" ממש); וגם במכת "צפרדע" הרי כתיב[16] "ושרץ היאור צפרדעים", וגם ברש"י[17] מפורש "לפי שהגין היאור על משה כו' לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים" — הרי שגם "צפרדע" מכת היאור היא (אלא שלא "יראתן" ממש הולקתה על ידה, ולכן באה לאחרי מכת דם); ובנוגע למכת כינים, גם בה טעם הבאתה מוכח מענינה, כי בה' וע"י הודו החרטומים ואמרו "אצבע אלקים היא"[18], אבל כשהגיע רש"י בפירושו למכת "ערוב", אז הוקשה לו: למה מכה זו דוקא, וע"ז פי' שהטעם הוא "בטכסיסי מלחמות וכו'".

אולם פי' זה אינו מובן כלל[19]:

(א) אם כוונתו של רש"י, בהבאת המדרש, לבאר בעיקר את טעמה של מכת ערוב[20] — א"כ איך יתכן שאת הטעם למכת ערוב אינו מביא (אלא שמציין שנמצא בתנחומא) ומעתיק בפירוש את הטעמים שאינם נוגעים לענייננו?

(ב) ולאידך גיסא: לסברת המפרשים הנ"ל בפירש"י שטעמיהן של ג' מכות הראשונות ידועים ופשוטים (ולכן לא הסבירם רש"י בדרך שאלה למה "מכה זו") — א"כ מדוע חוזר רש"י מאותם הטעמים ומעתיק מה"מדרש טעמים אחרים?

(ג) לפי פירוש הנ"ל המשך הדיבור הזה בפירש"י הוא אך ורק ביאור טעמה של מכת ערוב לבד, והיינו שהוא ענין בפ"ע ואין לו שייכות והמשך למ"ש לפנ"ז באותו הדיבור ("כל מיני חיות רעות"); והרי ידוע הכלל, דבר

מכה) ושם מפורש ברש"י (ח, כז) ש"לא נשאר אחד" כדי שלא יהנו.

ומ"ש בלבוש האורה "שק' לו כיון שאין הכוונה רק להורגם מה הטריח הערוב עליהם ולא הביא מיד דבר גדול מאד שימותו בפעם אחת כמו שעשה בחיל של סנחריב" — ג"כ אי"מ: דהלא לא היתה הכוונה להרוג את כולם [וכדמוכח מזה שבפועל לא נהרגו כולם]. וא"כ לא הי' יכול להביא דבר על כולם [וגם לא על מקצתם — דלמה ימות פלוני דוקא (עד שאפילו בהמכה האחרונה הוצרכה להיות הגבלה מסוימת מי ימות — הבכורים — ולא סתם שימותו קצת מהמצריים)].

בנוגע לתירוץ הגו"א והמשכיל לדוד ראה לקמן הערה 19 והערה 20.

14) ש"ח בתירוצו הב'.

15) וארא ז, יז. וכ"ה בשמו"ר פ"ט, ח.

16) שם, כח.

17) שם, יט. וכ"ה בשמו"ר פ"י, ה.

18) וארא ח, טו.

19) וכמובן, כל ג' קשיות אלו הן גם על תירוץ הגו"א: "על דם ועל צפרדע לא קשיא כו' לפי שהמים קרוב למצרים כו' וכן הצפרדעים שביאור כו' וכן עפר הארץ כו'".

20) וקושיא זו, וכן קושיא הג' דלהלן קשה על כל התירוצים המובאים לעיל (הע' 13). וגם על פי' המשכיל לדוד שפי' שקשה לרש"י למה דוקא מכת ערוב היתה מכה שהרגה מן המצריים, משא"כ מכות הראשונות, וע"ז פירש"י שיש "עם על זה באגדה — וכמובן.

מקום שרש"י מסביר ב' ענינים נפרדים בפירושה של תיבה א' (או תיבות אחדות) מהכתוב, אז הוא מעתיק תיבה זו פעמיים, לפני כל ענין בפ"ע, וכדלעיל[21] במכת צפרדע שמעתיק תיבת "אעתיר" עוה"פ. ועפ"ז, גם בנדו"ד הי' לו לרש"י להעתיק "את הערוב" עוה"פ בכדי לחלק בין ענין לענין.

ג) בהטעם למכת "דם" מביא רש"י רק את המשל מבלי להסביר מובנו בנמשל; משא"כ במכת צפרדע הוא מוסיף ומפרש ענינו גם בנמשל: "וכן הצפרדעים מקרקרים והומים" — מאי בינייהו[22]?

ד) מזה שרש"י מקדים "ויש טעם בדבר באגדה" מובן, שאין הפי' לפי פשוטו של מקרא[23] — ולכאורה, הרי טעם זה, שהקב"ה "בטכסיסי מלחמות כו' בא עליהם", הוא ענין המתיישב גם בפשטות מובנו של המקרא[24].

ה) למה מסיים רש"י "כדאיתא במדרש רבי תנחומא", הרי אין דרכו של רש"י לציין המקור לדבריו, אם לא במקום שזה נוגע לפי' הכתוב, ומאי נפ"מ כאן? וגם למה חלקו לשנים וכתב בתחלת פירושו ש"יש טעם בדבר באגדה" ובסופו "כדאי' במדרש ר' תנחומא", הו"ל לכוללם יחד ולומר "ויש טעם בדבר במדרש רבי תנחומא".

ו) למה מעתיק רש"י מן הכתוב גם תיבת "את (הערוב)", הלא כל פירושו אינו אלא בתיבת "הערוב"?

ד. הביאור בכל זה הוא:

בכל מכה ומכה, בין אותן שלפני מכת ערוב ובין אותן שלאחרי', הרי פורענותה ותוכן עונשה מובן וניכר — אם מתוך דברי ההתראה שניתנה לפרעה לפני הבאת המכה, או [באותן המכות שלא קדמה להן התראה] מתוך דברי הקב"ה למשה בעת שציוהו לעשות הפעולה להביא את המכה (והיינו שיודעים מהי ההכאה קודם שלומדים אח"כ מהבאתה בפועל).

משא"כ במכת ערוב שבהתראתה לא נאמר אלא "הנני משליח בך גו' את הערוב ומלאו בתי מצרים את הערוב וגם האדמה אשר הם עלי'", — מבלי להודיענו מהו עניבה של מכת ערוב (ערבוביא של מה?) ומהי פורענותה[25].

זה מכריח לומר שבתיבת "משליח בך" מודגשת מהותה של מכה זו ופורענותה — ומכיון שמכל ההמשך דלהלן מובן רק שזהו ענין של ערבוביא ("את הערוב") ובאופן שתגיע בכל מקום ("בך וגו' ומלאו בתי מצרים וגו' וגם האדמה וגו'") — לכן פי' רש"י "משליח בך — מגרה בך",

---

21) ח, ה.

22) ואף שי"ל שבמכת דם הרי זה מובן מעצמו מתיבות "מקלסל מעיינותי'" משא"כ בצפרדע אי"מ מעצמו שייכות "תוך עין עליהם כו'" למכת צפרדע — זה אינו, כי כבר פרש"י (ז, כט) "בתוך מעיהן גבנסין ומקרקרין".

23) דאף שהרבה פירושים שבפרש"י הם ממדרשי רז"ל, וכמפורש ברש"י (בראשית ג, ח) "ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ואגדה המישבת דברי המקרא" — מ"מ אין רש"י מקדים "אמרו רבותינו" וכיוצא בזה, באם מוכרחים הם לפי פשוטו של מקרא, משא"כ כשהוא מקדים שהיא ממדרש, הי"ז להורות שאי"ז פשוטו של מקרא ממש [ומ"מ בב'או בפירושו כי על הפירוש הפשוט קשה קצת].

24) וכן מפורש להלן (בשלח יד, יד) "ה' ילחם לכם"; (שם סו, ג) "ה' איש מלחמה" — אבל גם בלא כתובים אלו מובן כן גם בפשטות.

25) ובמכת צפרדע הרי — "ובך ובעמך וגו'" הוא חלק מרוע המכה, כפרש"י שם: "בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין".

שמצד ההכרח (המובא לעיל סעי' א') לפרש "משליח" "מגרה" יובן גם מי ומה הוא ה"ערוב" — מי ששייך בו ענין הגירוי, והיינו הבע"ח; וכשמגרים את הבע"ח הרי מובן בפשטות שנושכים ומשחיתים וכו'. ובכן הרי ברור מהו "הערוב" ומהו העונש: הקב"ה יגרה בע"ח הרבה בערבוביא, וינשכו וישחיתו המצריים.

והנה זה שהתורה מפרטת רק זה שבאו ב"ערוב" (בערבוביא) מכל הפרטים שבמכה ועד שלא פרשה את העיקר (לכאורה) שבאו חיות וכו' [וזאת יודעים רק מ"משליח בך" כנ"ל] מכריח לומר שעי"ז יתברר דבר שלא היינו יודעים אותו בלאה"כ, והוא:

עיקר החידוש והנס (בנס זה שבאו חיות וכו') הי' שבאו הרבה מיני חיות בערבוביא, אבל שאר הפרטים שהיו במכה זו לא הי' בהם משום חידוש ונס מיוחד.

וא"כ מוכרח לומר שרק חיות היו בה"ערוב", ולא בהמות. דאם גם בהמות באו והשחיתו וכו' עמו החיות, הרי דבר זה הוא חידוש גדול ונס במכה זו — ובכתוב (בתיבת "ערוב") מוכח שכל עיקר הנס הי' רק "הערוב" — ערבוב החיות.

אמנם לפי"ז יקשה: אם היו במכה זו רק חיות המשחיתות, מה צורך בגירוי מיוחד[26]? באם באו גם בהמות, מובן שיש צורך לגרותן בכדי שישחיתו היפך טבען, אבל חיות רעות — ה"ז טבען?

---

26) והרי כבר נאמר שאמר יעקב בנוגע ליוסף "חי' רעה אכלתהו" (וישב לז, לג), ובודאי לא חשב יעקב שגירה הקב"ה חי' רעה ביוסף (ובפרט שידע המעלות שלו שהי' "בן זקונים" שלו (וישב שם ג. ובפרש"י)). אלא ודאי שזהו בטבע חי' רעה.

ולתרץ קושיא זו מוסיף רש"י "לשון שסוי". — וכוונתו בזה, כי אף ש־נקודת הפי' בתיבת "משליח" היא "מגרה", מ"מ ישנן דרגות בגירוי: יש גירוי סתם — שאינו חסר בחיות; ויש גירוי חזק הנקרא "שסוי", שמגרין את החיות שיזיקו בתוקף גדול יותר מדרך הרגיל. וכאן שהמדובר הוא בחיות מוכרח לומר שהגירוי הי' ב־חזק באופן של שסוי [ומ"מ לא הי' בזה נס וחידוש עיקרי היפך טבעם, מאחר שהחיות משחיתות בלאה"כ].

ולכן מביא רש"י ראי' מפסוק "ושן בהמות אשלח בם" ולא מהפסוק שבפ' בחוקותי. — כי מתחלה מפרש רש"י נקודת הפירוש בתיבת "משליח" שהיא "מגרה", וע"ז מביא ראי' מפסוק ה־מדבר בבהמות, שבם שייך עיקר ענין הגירוי (מאחר שמצ"ע אינן שייכות להשחית ולהזיק), ולאחרי שפירש הענין בכללות, מוסיף רש"י לפרש ש־בנדו"ד הגירוי הי' באופן של "שסוי", כי גירוי באופן רגיל אין צורך ב־חיות[27].

---

27) ובהכתוב "והשלחתי בכם את חית השדה" פרש"י "והשלחתי — לשון גירוי", ולא "לשון שסוי" — כי שם נכללים ב"חית השדה" חיות ובהמות, וכמפורש ברש"י (שמיני יא, ב) "שהבהמה בכלל חי'", ובמילא כוונת רש"י לומר רק נקודת הדבר שהוא "לשון גירוי", ומובן שאופן הגירוי בחי' שונה מגירוי דבהמה. משא"כ בנדו"ד הרי (כבפנים) היו רק חיות, וא"כ מוכרח רש"י לפרש שכאן הכוונה רק "לשון שסוי".

ובלא"ה מוכרח לומר שב"חית השדה" שם נכללים גם בהמות ממ"ש רש"י אח"כ "אין לי אלא חי' משכלת שורכה בכך בהמה שאין דרכה בכך מנין ת"ל ושן בהמות אשלח בם" — ולכאורה מהי הרא' בפשוטו של מקרא שגם כאן יגרה בהמות מזה שבכתוב אחר ובענין אחר מבואר כן

ה. עפ"י הנ"ל יובן, שמה שרש"י ממשיך בפי' התיבות „את הערוב": „כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם" — אין עיקרו לפרט מי הי' בערוב, כי זה מבואר דוקא מתיבות „משליח בך". אלא שעיקרו בא לומר, שכוונת הכתוב בתיבת „הערוב" היא שבאו בערבוביא וכי זהו הנס והחידוש היחידי שהי' במכה זו, נוסף על עצם המכה. ומכיון שצריך לכתוב שבאו בערבוביא, מוסיף גם „כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים", כי בזה מפרש את הערבוביא שהיתה במכה זו.

ולכן מעתיק גם תיבת „את (הערוב)", אשר בזה מוסיף הכרח לומר שעיקר החידוש הי' שבאו בערבוביא: כי באם אין זה עיקר החידוש והוא רק פרט א' מכל המכה, איך יתכן לומר „הנני משליח בך וגו' את ה' ערוב" שמובנו שזהו כל מה שמגרה בו?! ומזה שכתוב „(הנני משליח בך וגו') את הערוב" מוכרח שזהו החידוש ונס המיוחד שבמכה — וזהו הוכחתו של רש"י [נוסף על הנ"ל] שהכתוב בא להדגיש שעיקר הנס הוא מה שבאו בערבוביא[28].

ו. ע"פ הנ"ל יומתק למה אין רש"י מפרט „דובים אריות ונמרים":

אין כלל הוכחה בפשוטו של מקרא איזו חיות רעות נמצאו בזמן ההיא בגבולי מצרים וסביבותי'. ובמילא אין הכרח שהיו שם „דובים אריות ונמרים". ואם הי' רש"י מפרט „דובים אריות ונמרים" הי' משמע שאם לא נמצאו אז בסביבות מצרים הביאן הקב"ה ממקום רחוק ממצרים — והרי זה יהי' נס נוסף. ולכן כותב רש"י „חיות רעות" סתם, הייגו החיות רעות שהיו מצויות אז בסביבות גבול מצרים, מבלי לפרט איזו חיות היו.

ז. מטעם הנ"ל יובן ג"כ ההכרח דרש"י לפרש שהיו שם גם „נחשים ועקרבים": בפסוק זה מסיים „וגם האדמה אשר הם עלי'". אם הי' כתוב „ומלא הערוב את בתי מצרים וגם האדמה אשר הם עלי'" („הערוב" — הוא העיקר בכתוב), הי' מקום לומר כי „הם" מוסב על העיקר — הערוב[28*]; אבל מכיון שכתוב „ומלאו בתי מצרים את הערוב גו'" („בתי מצרים" — העיקר) הרי זה כאלו כתוב „ומלאו בתי מצרים את הערוב וגם האדמה אשר הבתים (או המצריים) עלי' מלאה את הערוב". ועוד ועיקר: בכל פ' זו הערוב הוא ל' יחיד: ויבוא, וסר, ויסר — וא"כ הול"ל „אשר הוא עלי'".

[דפשוט שאין לומר שנלמד בגו"ש (כבש"ח שם) — שהרי אין זה דרך פשוטו של מקרא] ומוכרח לומר שכוונת רש"י היא שע"ד הפשט „חית השדה" כולל גם בהמות, וע"ז מקשה: מאחר שכאן הכוונה שגם בהמות תשכלנה — איפה מצינו שאפשר להיות מציאות כזו שלמעלה מן הטבע. ע"ז מביא שמצינו במ"א בפירוש שמצד הגזירה מלמעלה אפ"ל כן.

ובהמשך לזה (וע"ד הנ"ל) ממשיך אח"כ „כבר היו שנים בא"י וכו'" — כי אפילו לאחר שנמצא כתוב שאפ"ל שבהמות תשכלנה, מ"מ, מאחר שזהו חידוש גדול, אולי זהו רק במקום שמפורש כן, ע"ז מוסיף שאי"ז חידוש גדול כ"כ שהרי „כבר היו שנים כו'" [וממילא סרה הקושיא: למה צריך רש"י להוסיף „כבר כו'" (וראה ש"ח שם)].

28) ועפ"ז מובן מה שמוסיף רש"י „(חיות) רעות", כי זה מדגיש ביותר שאין החידוש כאן והנס בזה שהשחיתו (כ"א בזה שבאו בערבוביא).

*28) ואף ש„ערוב" הוא ל' יחיד — ה"ז ע"ד פרש"י לעיל (ח, ב) בתיבת „הצפרדע", „הכינם".

ועכצ"ל בפשוטו של מקרא שהכוונה ב„אשר הם עלי' " היא לבתים, או למצריים, שלא רק ימלא הערוב את הבתים, אלא ימלא גם את האדמה אשר הבתים (המצרים) עומדים עלי'[29], והיינו שהערוב יהי' גם בתוך האדמה. ולכאורה הרי זה נס מיוחד ונפלא, שחיות רעות יהיו גם בתוך האדמה, היפך טבעם, והרי זה סותר את ה־מודגש בכתוב לפני זה שלא הי' כאן חידוש ונס נוסף ל„הערוב".

לכן מוכרח רש"י לפרש שהיו שם גם „נחשים ועקרבים"[30], שבטבעם נמצאים הם בבורות שבתוך האדמה, וכבר ידוע זה ממ"ש[31] לפני זה „והבור ריק אין בו מים", ופירש"י „מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו", הרי שנחשים ועקרבים נמ־צאים בטבעם בבורות שבתוך הארץ. ואין בזה ענין היפך טבעם.

ואעפ"כ אין רש"י מעתיק התיבות „וגם האדמה אשר הם עלי' " וגם אינו מרמזם ב„וגו' ", כי כאמור, כאן אין עיקר ענינו של רש"י לפרט מיני החיות שהביא הקב"ה במכת ערוב, כ"א להדגיש שבאו בערבוביא, ורק דרך אגב מפרט שהיו שם גם נחשים ועקרבים.

ח. אמנם הענין דורש ביאור: מהי חשיבות הדבר שבאו בערבוביא, עד שזהו כל החידוש במכה זו?

ע"ז ממשיך רש"י „ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו" שעי"ז יובן גודל החידוש שב־„ערוב": „בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כו' ואח"כ תוקעין עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו'". נמצא, איפוא, שא' מעיקר טכסיסי מלחמה — הוא לעשות פעולות ליר־אם ולבהלם. ועד"ז הוא במכת ערוב: טעם שהביא את החיות בערבוביא הוא כדי „ליראם ולבהלם", כי כאשר החיות כל מין לעצמו אין הבהלה גדולה כ"כ, אבל כשבאים הרבה חיות מהרבה מינים ובערבוביא אז הבהלה ויראה גדולות ביותר.

ומכיון שכוונתו לבאר גודל החשי־בות של ערבוביא[32] לכן מביא רש"י טעם זה של המכות כאן, ובהמשך למ"ש לפנ"ז באותו הדיבור, ומביא רק טעם של ב' מכות הראשונות — היינו רק עד לטעם מכת צפרדע, ולא יותר, כי בעיקר — למכה זו מתכוון רש"י בהביאו מדרש זה.

ובמילא מובן ג"כ למה מפרש רש"י הנמשל רק במכת צפרדע, כי רק ע"י הנמשל דמכה זו יודעים שבה־מכות הי' הענין של „ליראם ולבה־לם".

ואעפ"כ מוכרח רש"י להקדים ש־טעם זה נאמר „באגדה" — אף שגם בפשש"מ יש מקום לסברא זו (כנ"ל סעיף ג') — כי בפשש"מ כבר ידו־עים טעמים אחרים במכות אלו: במ־כות דם וצפרדע — להלקות יראתם, ובמכת כנים — להראות להחרטומים

---

29) בראב"ע: „וטעם גם האדמה — מקום שאין בתים שם" (וכ"ה בטור הארוך) ועפ"ז „הם" קאי על „מצרים" שבפסוק.

30) ראה ספורנו כאן.

31) וישב לז, כד.

32) ועפ"ז מובן ל' רש"י „ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו" דלכאורה הול"ל „ויש טעם באגדה בכל כו'", כי „בדבר" הכוונה למ"ש לפנ"ז „בערבוביא", וע"ז מוסיף „ויש טעם בד־בר (זה) באגדה (עפמ"ש שם) בכל מכה כו'". ודוחק קצת.

ש"אצבע אלקים היא", כנ"ל. ולכן מקדים רש"י שטעם זה הוא "באגדה", אבל באגדה זו יובן הטעם למה הביאן "בערבוביא" [כי הרי אין טעם זה סותר לפשש"מ — אלא שאינו מוכרח; משא"כ הטעמים הנ"ל מוכרחים הם כ"א במקומו].

ט. אמנם עדיין אין הענין חד וחלק לגמרי (אף שאין זה קושיא ממש — ולכן גם הביאור ע"ז רק נרמז מקומו — כדלקמן) והוא: הן אמת כי מה שבאו בערבוביא ענין גדול הוא המבלבלם וכו', אבל מ"מ למה רק זה נזכר בכתוב וכאלו שעצם הדבר שבאו חיות רעות והשחיתו במה נחשב הוא בערכו?

לזה מסיים רש"י ומרמז "כדאיתא במדרש רבי תנחומא": שם[33] בהמשך לענין הנ"ל מסופר אשר "קרקורן הי' קשה להם מהשחתתם", ומזה מובן גם בנוגע לערוב, שזהו עיקר גדול בהמכה עד מאוד.

ומטעם זה גם מוסיף רש"י "וכו'", אף שלפי הנ"ל אין זה נוגע כאן מ"ש שם אח"כ בקשר לשאר המכות — כי אין כוונתו ב"וכו'" לטעם שאר המכות שם במדרש, אלא למ"ש "קרקורן הי' קשה להם מהשחתתם".

יו"ד. עפ"י האמור לעיל שעיקר הטעם לג' מכות הראשונות בפשוטו של מקרא אינו טעם המדרש, כ"א — להלקות יראתם ולהראות לחרטומים ש"אצבע אלקים היא", יובן עוד ענין:

במכת ערוב כתוב אח"כ "והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עלי' לבלי היות שם ערוב וגו'", שאצל בנ"י לא היתה מכת ערוב.

וקשה: למה לא כתוב בג' מכות הראשונות שלא היו אצל בנ"י? ואם הוא דבר הפשוט ומובן, מדוע מפרשו הכתוב במכת ערוב?

והנה בענין זה ישנן כמה דעות:

האבן עזרא[34] כותב: "ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדעים והכנים היתה כוללת המצריים והעבריים כו' ואלה השלש מעט הזיקו, רק מכת הערוב שהיתה קשה, ה' הפריש בין המצריים ובין ישראל".

אמנם הרדב"ז[35] בתשובתו כותב: "ומה שכתב הראב"ע כי מכת הדם והצפרדעים והכנים היתה למצרים ולישראל אסור להאמין דבר זה כ"ש שהכתובים מורים להיפך ולא יכלו מצרים לשתות מן היאור ויחפרו מצרים סביבות היאור, משמע אבל ישראל לא היו צריכים לזה כי היו שותים ממימי היאור, ובצפרדעים כתיב ובכה ובעמך וגו' וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך וגו' משמע שלא היו בישראל", וכן הכנים, וילמוד סתום מן המפורש, ולא ידעתי אם המכה היתה גם לישראל מה ראי' יש בה לפרעה שישלח את ישראל".

והרמב"ם בפיה"מ[36] כותב שמכת

---

33) משא"כ במד"ר (שמו"ר פ"י, ו) הוא ענין בפ"ע.

34) וארא, ז, כה. וראה שם, כט.

35) ח"א סי' תתיג. וכ"ה דעת הרבה מפרשים (הובאו בתו"ש וארא ז, יז. ח, יג).

36) ולפלא שאינו מזכיר תירוצו של הראב"ע (ז, כט) על קושיא זו (דאם כוונתו שתירוץ הראב"ע אינו מתקבל — העיקר חסר מן הספר).

37) על המשנה (אבות פ"ה מ"ד) עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים "שכן ביארו החכמים" (ועיין ר' יונה שם). ובמאירי ש"אמרו בתלמוד".

דם וצפרדע לא היו בישראל כלל. משא"כ מכת כנים היתה גם בהם אבל „לא היו מצערים אותם".

ומכיון שאין רש"י מתרץ [אפילו ברמז] הקושיא למה לא נכתב „והפליתי וגו'" בג' מכות הראשונות, מוכח אשר בפשוטו של מקרא היו המכות הראשונות גם בישראל, וכן נראה גם ממ"ש[38] „ותהי הכינם באדם ובבהמה" — אדם סתם; וגם אין לומר שמכת כנים „לא היו מצערים אותם", כי מגלן כן[39] בפשוטו של מקרא[40].

ובנוגע לקושית הרדב"ז למה מדגיש הכתוב „מצרים" במכת דם וצפרדע — מובן בפשטות, שהרי זהו העיקר בהבאת המכות.

אבל קושייתו האחרונה קשה באמת לכאורה:

„אם המכה היתה גם לישראל מה ראי', יש בה לפרעה שישלח את ישראל?" וגם: למה באמת היו המכות גם בישראל?

אולם עפ"י הנ"ל מובן: מכיון שאת שתי המכות הראשונות פרש"י שהביא הקב"ה בשביל להלקות יראתם, הרי מובן שכאשר יראה פרעה שהע"ז שלו לוקה, יקויים בו „בזאת תדע כי אני ה'" *[40] [ואם גם בנ"י יסבלו מזה לא תוקטן עי"ז ההלקאה בהע"ז שלו]. ואדרבא מטעם זה עצמו הי' מוכרח שתהיינה ב' מכות אלו גם במים כו'

של בנ"י, כי מכיון שעי"ז הלקה ירתם, הנה בכל מקום שנמצאת יראתם היתה צריכה להיות המכה שם, דאל"כ יחשוב פרעה שחלק זה מהע"ז שלו (הנמצא בגושן וכיו"ב) גדול יותר ח"ו מהקב"ה[41].

ועד"ז במכת כנים: מכיון שהכוונה הייתה שעל ידה יראו החרטומים ש„אצבע אלקים היא" הי' הכרח שתהי' בלתי מוגבלת — בכל ארץ מצרים. כי בלא"ה הי' מקום לומר שנעשית ע"י מוגבלים, ע"י בנ"א, משה ואהרן שחרטומים הם (כמו שאמרו בב' מכות הראשונות[42]), ואף שחרטומי מצרים לא יכלו להעלות הכנים, הנה גם משה ואהרן לא יכלו להעלותן אלא על שטח ואנשים מסויימים — אלא שבזה גדולים יותר מחרטומי מצרים[43] — לכן היתה מוכרחת להיות בכל מקום, גם בבנ"י.

משא"כ במכת ערוב שלא הי' הכרח לזה — נאמר „והפליתי וגו'".

יא. בפנימיות הענינים י"ל הטעם מה שהי' „והפליתי וגו'" דוקא במכת ערוב: בג' מכות הראשונות לא הי' מן הצורך להפריש בין בנ"י והמצריים, כי אף אם גם היו המכות בישראל, לא הי' עולה על הדעת ח"ו עי"ז שאפשר לבנ"י להתערב עם המצריים; משא"כ במכת ערוב, שעירב הקב"ה את הבע"ח, הי' אז מקום למחשבת חוץ שכאילו הסיר הקב"ה את כל המחיצות, כמו שהסיר את

---

38) ח, יד.

39) דאין לומר שסומך על מ"ש בתלמוד, כי אי"ז דרכו של רש"י אפילו כשמוכרח בפשש"מ; ועאכו"כ במאמר זה שאינו בגמ' שלנו.

40) ובפרט שגם במשנה נק' „עשרה נסים כו'", הרי שאין זה דבר המובן בשכל הפשוט.

*40) וארא ז, יז.

41) וכעין פרש"י (בשלח יד, כ): שיאמרו קשה יראתן.

42) פרש"י ז, כב.

43) שהרי מוכרח לומר שלא ידעו „שאין השד שולט על ברי' פחות מכשעורה" (פרש"י ח, יד), דאל"כ איך רצו לכתחלה להעלות הכנים.

המחיצה בין חי' לחי' ולנחש ועקרב, ובמילא נפרץ גם הגדר בין ישראל לעמים להבדיל — אז חפץ הקב"ה להראות שהמחיצה קיימת גם בשעה זו, ולכן „והפליתי ביום ההוא גו' אשר עמי עומד עלי' גו' ושמתי פדות בין עמי ובין עמך".

וההוראה מזה מובנת בפשטות:

דוקא בשעה אשר ערבוביא בעולם ובזמן אשר פרצו גדרו של עולם באופן שלא הי' לעולמים — יש צורך מיוחד לחזק את המחיצה שבין ישראל לעמים, שהרי גם אז, בהיותם במצרים, קודם מ"ת, היינו לפני ש„בנו בחרת מכל עם ולשון"[44], בזמן שהי' „ערוב" והי' מקום לחשש, עשה הקב"ה נס מיוחד[45] לשום „פדות בין עמי ובין עמך", ועל אחת כו"כ בזמננו זה.

וענין דהבדלה ופדות זו הי' בנוגע לכאו"א מבנ"י, אפילו בנוגע לאלו שלא רצו לצאת ממצרים[46], שמזה הוראה נוספת שמחיצה והבדלה זו היא בנוגע לכל איש ואשה אשר בשם ישראל יכונה[47].

וכאשר בני ישראל יחזקו מחיצה זו, לא תהי' שום מחיצה ודבר המבדיל[48] ח"ו בין הקב"ה ובנ"י, וכל אחד ואחת מישראל ישוב בתשובה שלימה ו„מיד הן נגאלין" בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו.

(משיחת ש"פ וארא תשל"ב)

---

44) נוסח ברכות ק"ש. ראה שו"ע אדה"ז סי' ס ס"ב.

45) וכמבואר בכמה ממפרשי החומש (רבינו בחיי, פי' ריב"א, טור הארוך ועוד) עה"פ „והפליתי גו'", שע"פ טבע כשחיות רעות הולכות חפשי אין מעצור לרוחן, וממילא צ"ל נס מיוחד להגבילם מללכת לארץ גושן.

46) ראה פרש"י בא י, כב. בשלח יג, יח.

47) וכמפורש בסנהד' (מד, א): אע"פ שחטא ישראל הוא.

48) ראה אגה"ת פ"ה.